

DOI: 10.17234/SRAZ.66.23

UDK: 811.135.1'255.4=14'06

UDK: 314.745.3-054.7:316.74

Original scientific paper

Primit la 6 iunie 2020

Acceptat pentru publicare la 18 octombrie 2021

Refugiații politici greci din România și promovarea valorilor culturale românești în Grecia

Ciprian-Lucrețius Suci

Universitatea Macedoniei, Salonic, Grecia

sciprian@uom.gr

După anul 1945, în Grecia războiul continua sub forma unei confruntări fratricide, ce avea să dureze până în anul 1949. Sfârșitul Războiului Civil avea să-i găsească pe luptătorii rezistenței comuniste învinși și epuizați, mulți dintre aceștia fiind nevoiți să-și părăsească țara și chiar să se stabilească definitiv în țări cu orânduire socialistă, precum România. Unul dintre mijloacele inedite de rezistență a acestora la impunerea forțată a unor idei și de suportare a suferințelor provocate de acestea l-a constituit și promovarea valorilor socio-culturale ale noilor societăți în care au fost chemați să se integreze. În articolul de față ne propunem, așadar, să urmărim modul în care disputa ideologică din Grecia a contribuit la promovarea literaturii române în această țară, în special prin intermediul traducerilor.

Cuvinte-cheie: literatură română, Grecia, refugiați politici, traduceri

Cei aproximativ 9.000 de cetățeni greci care, începând cu anul 1949, se refugiau pe teritoriul României, veneau hotărâți să-și adauge propriile pagini în lunga istorie de peste 27 de secole de prezență elenă la nord de Dunăre. În marea lor majoritatea, refugiații politici greci care treceau granița României erau copii. Găzduiți în diferite colonii, imediat după sosirea lor refugiații politici greci s-au bucurat de accesul direct la valorile societății românești, astfel încât cu toții să se integreze în noul mediu socio-cultural și economic. Și-au însușit repede regulile gramaticii românești, parcurgând totodată și primele pagini de istorie și civilizație românească. Și dacă, inițial, nici măcar nu puteau silabisi în română, într-o scurtă perioadă de timp ei au reușit să răzbată printre cei mai buni. Credința oarbă în reușită și voința puternică i-a ajutat să facă față neajunsurilor și greutăților vremurilor. În memoriile foștilor refugiați politici, românii sunt descriși asemeni unui popor care i-a înconjurat cu dragoste și compasiune și care s-a grăbit să le rezolve, necondiționat, orice greutate apărută. Este și motivul pentru care, aproape instantaneu, locul de exil al refugiaților greci a devenit pentru aceștia un cămin, în care s-au bucurat de integrare totală, ajungând să se identifice cu acesta. În scurt timp, mulți dintre refugiații politici greci au ieșit în evidență, în special ca promotori ai dialogului cultural româno-elen.

Intellectualii greci sosiți în România au făcut eforturi considerabile pentru a păstra vie dragostea conaționaliilor lor refugiați politici pentru limba maternă, îndemnându-i să citească tot ceea ce avea legătură cu civilizația elenă. Astfel, în sufletele acelorora își făcea loc un sentiment nou, o nostalgie care, de la an la an, devenea tot mai puternică, față de țara în care se născuseră, față de patria unde-și lăseseră vetrele părintești și mormintele strămoșilor, față de toposul idilic al copilăriei. Era ceea ce Homer numește «*nostimon imar*», adică nostalgia, cuvântul cult pe care îl întrebuițăm astăzi pentru a declara dorința de întoarcere în patrie, cu referire la întoarcerea lui Odiseu în Itaca. Pentru refugiații politici greci, „*nostalgie*” avea să însemne, însă, și dorința de întoarcere într-un loc drag, în cea de-a doua lor patrie, România, față de care nutresc o recunoștință nemărginită. Și aceasta pentru că ei au căutat în România un refugiu, dar au găsit o nouă patrie.

În perioada 1956-1974, s-au repatriat aproximativ opt mii de refugiați. În ciuda problemelor, își păstraseră verticalitatea, demnitatea, formându-și o cultură bogată, pe multe planuri (literatură, artă, istorie), fiind în măsură să înțeleagă și să scrie limba română chiar mai bine decât mulți români. Descoperiseră în România nu doar un refugiu, ci și un loc primitiv unde li s-a dat șansa de a se metamorfoza. În timp și în felul lor aparte, toți au încercat, pe cât le-a stat în putere, să-și exprime dragostea și recunoștința pentru țara care le-a devenit a doua patrie, transformându-se în ambasadori onorifici ai României în Grecia.

Unul dintre modurile în care refugiații politici greci din România au căutat să-și exprime recunoștința față de patria și poporul adoptiv au fost și traducerile. Datorită lor, precum și unor conaționali care le-au împărtășit ideile, traducerile de carte românească în limba greacă au dobândit astfel o tradiție îndelungată, în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea apărând, într-un număr semnificativ, noi traducători și traduceri.

Majoritatea volumelor traduse de ei sunt însoțite de bogate note introductive, referitoare la autor și operă sau la cultura românilor în general. Revenirea refugiaților greci în patria adoptivă, România, prin intermediul traducerilor, este întotdeauna însoțită de emoție și nostalgie, iar trăsătura de bază care-i caracterizează pe toți cei ce au purces la aceste traduceri, este optimismul. De aici și entuziasmul, efortul și răbdarea de a aștepta momentul potrivit pentru a-și transmite, prin intermediul traducerilor, propriile cuceriri culturale, inițiativă pe care au onorat-o într-un mod exemplar.

Încercăm, astfel, o scurtă prezentare a cărții românești traduse în Grecia, după 1945, de scriitori sau traducători greci cu vederi progresiste. În peregrinarea noastră printre traducerile de carte românească realizate de foști refugiați politici și nu numai, am avut plăcerea să identificăm multe dintre creațiile populare, precum *Cântece din bătrâni* sau *Balade, Herculean, Miorița, Gruia lui Novac, Mânăstirea Argeșului* etc., dar și diverși eroi mitici ai românilor.

Dintre traducerile în limba greacă lipsesc, cum era de așteptat, creațiile românești aparținând perioadei slavone. Cu toate acestea, din studii precum cele ale doamnelor Cornelia Papacostea - Danielopol și Maria Marinescu - Himu, cititorii greci pot afla amănunte chiar și referitor la *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* sau la diaconul Coressi, Matei Basarab, Vasile Lupu, Antim Ivireanul, Dosoftei etc.

Dominată de traducerile din opera lui Mihai Eminescu, epoca marilor clasici este bine reprezentată în Grecia. Deschizătoare de drum a fost scriitoarea Rita Boumi - Pappa (1906-1984), cu volume precum *Făt-Frumos din lacrimă* și *Poezii*. Exemplul acesteia a fost urmat și de alții, cea mai importantă creație tradusă fiind, bineînțeles, *Lucașfăarul*.

Proza epocii este reprezentată de numeroase traduceri ale unor clasici precum Slavici, Creangă sau Caragiale, contribuții inestimabile în procesul de dezvoltare a culturii române. În afară de *Amintiri din copilărie*, volumul de traduceri din operele lui Creangă cuprinde și douăsprezece povești și trei povestiri, printre care și *Harap-Alb*. În traducerile din dramaturgia epocii predomină, fără îndoială, operele lui Caragiale care exprimă realitatea socială a țării sale cu atâta naturalețe și talent.

Printre reprezentanții de seamă ai spiritualității românești dintre cele două războaie mondiale, în bibliografia traducerilor am reușit să identificăm opere ale unor scriitori precum Sadoveanu (vezi *Hanul Ancuței*, *Baltagul* etc.), Bacovia, Arghezi, Blaga, Rebreanu (vezi *Ion*, *Răscoala*, *Pădurea spânzuraților*), Istrati (majoritatea lucrărilor), chiar în mai multe ediții.

Nici observatorul fin al moralei țărănești, Marin Preda, nu lipsește dintre traducerile în limba greacă (vezi *Moromeții*), iar alți scriitori care au activat în perioada socialist-comunistă, precum Zaharia Stancu (*Desculț*), au cunoscut și ei aprecierea unanimă din partea traducătorilor și a criticii elene.

Aparținând temporal, structural și formal neo-modernismului românesc, Nichita Stănescu este considerat astăzi de critica literară și de publicul larg din Grecia între cei mai de seamă scriitori români. Traducerile din opera acestuia au fost completate de cele din poezia altor poeți români, precum Sorescu, sau din cele ale unor autori ai diasporei, precum Eliade, Gheorghiu, Cioran, Tzara etc. La fel s-a întâmplat și cu lucrările lui Eugen Ionescu, Manea sau Vișniec, care în Grecia au constituit tema a numeroase studii sau chiar teze de doctorat și colocvii.

Cine sunt, însă, traducătorii acestor opere literare? E suficient, credem, să amintim doar câteva nume: Menelaos Loudemis, Kostas Asimakopoulos, Yannis Ritsos, Dimitris - Ravanis Rendis, Rita Boumi - Pappa și mulți alții, poate mai puțin cunoscuți. Ordinea nu are nicio importanță. La fel, nici contribuția fiecăruia, indiferent dacă ei au fost sau nu refugiați politici în România sau doar influențați de aceia și de ideile lor în activitatea lor de traducători. De asemenea, nu înseamnă că nu au existat și alți traducători, cu o contribuție la fel de importantă (vezi Myrriotissa, Galateia Kazantzaki, Ioulia Iatridi, Yannis Manglis, Kosmas Politis, Stratis Myrivilis, Nikolaos Tentas etc.).

Să-i privim, însă, mai de aproape. În lunga listă recunoaștem, în primul rând, numele unor scriitori greci sosiți în România încă din anii 1948-1949, care au trăit pe plaiurile mioritice o bună perioadă de timp. Între cei mai cunoscuți, Yannis Ritsos este considerat astăzi printre reprezentanții de seamă ai poeziei grecești. A efectuat în România trei călătorii (1958, 1959, 1962), devenind astfel primul scriitor grec ocrotit de România și unul dintre cei mai populari, cu lucrări traduse în tiraje impresionante. Contribuția sa la promovarea literaturii române în Grecia constă în publicarea unei *Antologii de poezie românească* (1961) în care, în afară de creații populare românești, sunt incluse traduceri din operele unor poeți

precum Arghezi, Bacovia, Goga, Topârceanu, Eftimiu, Blaga, Stancu, Teodorescu, Isanoș, Cassian, Labiș etc.

Împreună cu Yannis Ritsos, în România ajungeau și alți intelectuali de seamă, precum Stratis Myrivilis, Angelos Terzakis sau Menelaos Loudemis. Renumitul prozator Stratis Myrivilis (1892-1969) era unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai generației '30, un patriot adevărat, un liric în căutarea unor creații originale. În istoria traducerilor din limba română, Stratis Myrivilis a contribuit determinant prin publicarea unei *Antologii a prozatorilor români* (1961), traducere semnată de un alt refugiat politic, Aris Diktaios. Împreună cu Tudor Vianu, care semnează un *Prolog*, el a procedat la selecția autorilor și a operelor. La un an distanță, Myrivilis avea să semneze și introducerea la traducerea întreprinsă de Dionisios Chrisanthakopoulos (*Baltagul*, 1962).

În România, Myrivilis a fost urmat de Menelaos Lountemis și Dimos Rendis-Ravanis, scriitori alungați de regimul de dreapta ce aveau să devină oaspeții românilor timp de aproape 18 ani, dar și traducători ai unor scriitori români, publicând mai ales la editura „Dorikos” din Atena.

La sosirea în România, Menelaos Loudemis (1912-1977) era deja unul dintre autorii consacrați. Fusese arestat pentru opiniile de stânga, judecat pentru trădare și condamnat la moarte. Ca exponent al realismului socialist, fusese persecutat și petrecuse mulți ani în exil, fiindu-i retrasă chiar cetățenia elenă. La București emigra ceva mai târziu, în 1967. Și-a continuat, însă, opera și în România, chiar și după 1974, anul răsturnării dictaturii militare de la Atena. În limba greacă el a tradus numeroși autori români, în volume precum *Elegie pentru floarea secerată* (Jebeleanu, 1974), *Moromeții* (Preda, 1974), *O casă onorabilă* (Lovinescu, 1975), *Cavalerul singurătății* (Dumitrescu, 1975), *Caii de foc* (Brad, 1975), *Îngerul a strigat*, (Neagu, 1975), *Moartea lui Ipu* (Popovici, 1976), *Un om în Agora* (Popescu, 1976), *Poezii* (Sorescu, 1976), *Sentinela aerului* (Teodorescu, 1976). Devenise prieten bun al scriitorului Ion Brad, ambasadorul României la Atena, căruia avea să-i traducă numeroase creații. Cea mai importantă traducere a lui Menelaos Loudemis rămâne, însă, volumul *Prozatori și poeți români* (1978), o cuprinzătoare antologie a literaturii române, completată de o *Antologie de proză scurtă balcanică* (1981) în care apăreau și traduceri din operele a cinci scriitori români. Nu ar fi exclus ca alte câteva traduceri să fi rămas în manuscris.

Aris Diktaios (1919-1983) era un alt persecutat politic ce-și găsea refugiul pe meleaguri românești. Alături de Stefanos Voudoumbas, el completa lunga listă a traducerilor cu o *Antologie a prozatorilor români* (1963), cu o minunată introducere. La fel de valoroase ni se par, însă, și numele autorilor traduși: Negruzzi, Filimon, Creangă, Caragiale, Ștefănescu - Delavrancea, Galaction, Brătescu - Voinești, Sadoveanu, Arghezi, Istrati, Petrescu, Călinescu etc. Doi ani mai târziu, Aris Diktaios avea să traducă *Enigma Otiliei*.

La Dimos Ravanis-Rentis (1925-1996) trăgeau mulți dintre scriitorii români veniți să viziteze Atena. Se număra și el printre foștii refugiați politici greci repatriați după un lung exil în România. De altfel, Rentis își împărțise anii de creație între Atena și București, unde trăise între 1949-1968. Devenise chiar foarte popular la București, lucrările sale circulând în tiraje impresionante. Pentru prima

oară, numele acestuia apare în volumul cu titlul *Mic florilegiu din poezia populară românească* (1984), o realizare extraordinară a unui alt refugiat politic grec (Vasilis Pigis). Ceva mai târziu, avea să publice o traducere proprie a *Luceafărului* (1989), cu un cuvânt introductiv semnat de Takis Adamos. Dragostea și entuziasmul său se materializase, însă, încă din anul 1981, când edita la București volumul bilingv *Poezii* (selecție din Blaga).

Refugiat politic grec în România a fost și Lambros Petsinis (1937-1996), devenit în 1962 redactor în cadrul Societății Române de Radio-difuziune. Visa să studieze și, într-o bună zi, să revină în Grecia. Lua parte deseori la conferințe, alături de Elli Alexiou sau Menelaos Loudemis. Era considerat apropiat al lui Takis Adamos. Sub semnătura lui a apărut un *Dicționar grec - român* (1990) și un *Ghid grec - român de dialoguri* (1982). Volumul său de referință poartă titlul *Cinci prozatori români contemporani* (1981).

Și Takis Adamos (1914-1991), scriitor și chiar președinte al Uniunii Scriitorilor din Grecia și-a făcut debutul tot la București. Făcea parte dintre exilații în România, la fel ca Mitsos Alexandropoulos, Kostas Basis, Elli Alexiou, Apostolos Spilios, Takis Chatzis ș.a. În limba greacă, Adamos a transpus opera lui Rebreanu (*Răscoala*, 1981). Nu de puține ori cei ce citeau această carte credeau că e vorba de o creație originală a lui Adamos.

Refugiat politic a fost, pentru 30 de ani (1949-1979), și Michalis Stafylas (1920-2018). Deși a făcut studii politehnice, a simțit că are datoria de a-și arăta recunoștința față de țara și poporul care l-a îmbrățișat. Într-o *Antologie* de literatură balcanică (2006), Stafylas a tradus creații ale lui Blaga, Arghezi, Labiș, Bacovia, Istrati, Stănescu, Păunescu, Slavici și Minulescu.

Nu toți refugiați politici greci din România s-au repatriat. Unii dintre aceștia au ales să rămână în România. Este și cazul traducătorului și eseistului Andreas Rados (1938-2019), care a tradus și comentat în greacă peste 20 de poeți români. Cea mai importantă traducere a sa, *Îmi pare rău că nu sunt grec* (2007), este recunoscută ca valoare distinctă în cadrul traducerilor.

Șirul refugiaților politici greci din România, promotori ai culturii române pe meleaguri elene, ar putea continua pentru multe pagini. Încheiem, însă, aici prezentarea unor traduceri reprezentative pentru spiritualitatea românească, cu mențiunea că multe dintre volumele identificate, mai ales antologiile în care sunt cuprinse creațiile a zeci de scriitori, nu au fost deloc amintite. Desigur, nu toate aceste volume au fost traduse, neapărat, de foști refugiați politici greci din România. Și alți scriitori greci, care au avut tangență cu România, au devenit traducători ai creațiilor confrăților români. Chiar faptul că lucrările lor au fost traduse și publicate în limba română i-a determinat să răspundă prin traduceri din literatura română. Toți laolaltă au contribuit, însă, în mod determinant la crearea unei generații de traducători și a unui val de traduceri. În cercetarea întreprinsă de noi am reușit să identificăm peste 250 de volume traduse (vezi *Pe urmele scriitorilor români în Grecia*, Salonic, 2017).

Prin volumele traduse, traducătorii greci foști refugiați politici în România își exprimă doar o mică parte din acea recunoștință pe care simt că o datorează țării inimii lor, România, și oamenilor ei, care i-au acceptat cu atâta deschidere,

simplitate și dragoste. Volumele traduse de ei denotă profesionalism, dăruire, dragoste și mai ales discreție. Poate și de aceea, emoția pe care o provoacă cititorului este una autentică și de durată. Prin traduceri făcute, foștii refugiați politici greci continuă să ni se confeseze în noua lor calitate, aceea de membri ai marii familii balcanice și mondiale.

Bibliografie selectivă

- Asimakopoulou, K. (1974). *Antologia poezilor români*, Atena: Arion.
- Benekos, G. (1981). *Antologie balcanică de proză scurtă*, Atena: Nik. Botsis.
- Haemus. *Antologie de poezie balcanică* (traducere V. Ivanovici & Ap. Patelakis), Atena: ediție particulară.
- Lazăr, E. (2020). Literatura română în Grecia, în: *România literară*, nr. 1-2, București.
- Marinescu - Himu, M. (1995). *Relații culturale eleno-române*, Atena: Trochalia.
- Myrivilis, Str. (1963). *Antologia prozatorilor români*, Atena: G. Fexis.
- Papacostea - Danielopol, C. (1998). *Convergences culturelles greco-roumaines, 1774-1859*, Salonic: Societatea de Studii Balcanice.
- Papageorgiou, M. (1970). *Buletinul de bibliografie românească (an I-IV)*, Salonic: Societatea de Studii Macedoniene.
- Petsinis, L. (1981). *Cinci prozatori români contemporani*, Atena: Kastaniotis.
- Rados, C. (2007), *Îmi pare rău că nu sunt grec*, Atena: Sokolis.
- Rendis, Ravanis D. (1984). *Mic florilegiu din poezia populară românească* (traducere V. Pigis), Atena: Gutenberg.
- Stafylas, M. (2006). *Scriitori balcanici: bulgari, sârbi, albanezi, turci, români*, Atena: St. Vasilopoulos.

Grčke političke izbjeglice u Rumunjskoj i promocija rumunjskih kulturnih vrijednosti u Grčkoj

Nakon 1945. godine, u kontekstu društvenih i političkih promjena diljem Europe i paralelno s kampanjom za implementaciju staljinističkog komunizma u Rumunjskoj, u Grčkoj se rat nastavio u obliku bratoubilačkog sukoba, koji će trajati do 1949. godine. Kraj građanskog rata zatekao je borbe komunističkog otpora poražene i iscrpljene, a mnogi od njih bili su prisiljeni napustiti svoju zemlju i po zemljama sa socijalističkim poretom, poput Rumunjske, ili se čak trajno naseliti u njima. Jedno od jedinstvenih sredstava njihovog otpora prisilnom nametanju ideja i podnošenju patnje koju su im prouzročili bilo je promicanje društveno-kulturnih vrijednosti novih društava u koja su pozvani da se integriraju. U ovom radu pratimo kako je ideološki spor u Grčkoj doprinio promicanju rumunjske književnosti u ovoj zemlji, posebno kroz grčke prijevode rumunjskih autora, u kojoj su mjeri povijesni događaji bili polazna točka u pojavi nekih književnih prijevoda, te kakav je bio njihov učinak u formiranju kulturnog smjera, odnosno promicanja rumunjske kulture u Grčkoj.

Ključne riječi: rumunska književnost, Grčka, političke izbjeglice, prijevodi